

Vojvodinskí Slováci v reflexii Štefana Krčméryho

Barbora Zlejšia

ZLEJŠIA, B.: Vojvodina Slovaks in Štefan Krčméry's reflection
SLOVENSKÁ LITERATÚRA, vol. 70, 2023, no. 6, pp. 725-735

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2023.70.6.8>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2450-7696>

Key words: Vojvodina Slovaks,
national identity, Štefan Krčméry,
Matica slovenská, Slovenské pohľady

The article maps the cultural relationships between Štefan Krčméry (1892 – 1955) and the Slovaks of Vojvodina, which he established during his public activities on the Slovak cultural scene in the first half of the 20th century. Based on selected sources (reports and commentaries, critiques, excerpts from literary-historical works, and correspondence), it traces the line that enters into the discussion of the awareness of contemporary public opinion about Slovak ethnic minorities that gained the status of foreign Slovaks after 1918. In Krčméry's concept of Slovak literary development, the geographical separation of Vojvodina Slovak writers did not pose an obstacle because he perceived the influence of a foreign environment on the authors as a stimulus for a unique expression of national identity, fully integrating their work into the mainstream of Slovak literature. The specific issues of Vojvodina Slovaks are embedded in a broader context of national identity questions with their specific manifestations and processes of formation and preservation. In comparison with current studies on the issue of Lowland Slovaks, Krčméry's reflection on the ethnic minority appears as a relevant source of information that can confirm or further develop the conclusions of contemporary historical research.

Kľúčové slová: vojvodinskí Slováci,
národná identita, Štefan Krčméry,
Matica slovenská, Slovenské pohľady

Reflexívne zmienky o dolnozemských Slovákoch sa v rozsiahlom diele Štefana Krčméryho (1892 – 1955) javia na prvý pohľad fragmentárne, objavujú sa v niekoľkých publicistických článkoch, v drobnej podkapitole historickej štúdie a v pár umeleckých profiloch vybraných osobností. V prípade odkazov na život Slovákov v srbskej Vojvodine (oblasti Báčka, Banát a Srijem) sa materiálová báza úži ešte viac. Napriek tomu tieto fragmenty spoločne vstupujú do výpovednej syntézy, ktorá dokáže prispieť k dvom odlišným výskumným problémom – k profilovaniu tvorivej osobnosti Š. Krčméryho a k historickému skúmaniu etnickej minority. Východisko k obom kontextom predstavuje obsahová náplň spoločenských a kultúrnych rolí autora, pričom kľúčovým obdobím sú najmä dvadsiate roky 20. storočia, keď Š. Krčméry zastával pozície tajomníka Matice slovenskej (1919 – 1933) a šéfredaktora časopisu *Slovenské pohľady* (1922 – 1932). Predovšetkým z týchto pozícií sa exponoval ako literárny kritik a kultúrny dejateľ zdôrazňujúci význam kontinuity medzi historickým vývinom slovenského etnika, jeho tradíciami a vektormi národného sebaurčenia Slovákov v nových slobodných podmienkach prvej Československej republiky po roku 1918. Nezáujem domácej kultúrnej verejnosti o život Slovákov vo Vojvodine a uzavieranie priestoru národnej kultúry výlučne do prostredia štátnych hraníc vedie podľa Michala Babiaka k ochudobnenému a skresľujúcemu pohľadu na slovenskú kultúru (Babiak 2018: 128). V reflexii Š. Krčméryho možno v kontexte slovenských enkláv rozlíšiť niekoľko inkluzívnych konceptov, prostredníctvom ktorých šírili povedomie o existencii dolnozemských Slovákov v domácom prostredí a nasycovali kultúrnu pamäť národa. Kontúry jednotlivých konceptov definovala jeho východisková autorská pozícia, teda fakt, či svoje úvahy rozvíjal cez prizmu historika, tajomníka Matice slovenskej, literárneho kritika alebo publicistu. Pohyboval sa pritom na osi medzi pólom všeslovanstva ako najobsiahlejšej kategórie etnického sebaurčenia a pólom individuálne pociťovanej národnej identity.

Slovanstvo ako východiskový bod národného sebaurčenia

Kontext slovanstva je v prípade výskumu Krčméryho reflexie dolnozemských Slovákov relevantný najmä z dôvodu jeho presvedčenia o nepretržitom vývinovom pohybe, ktorý sa uskutočňuje vzájomným prepájaním, prelínaním a prenikaním entít. Na jeho koncepcnej osi teda možno sebaidentifikáciu dolnozemských Slovákov sledovať zostupne vrstvami od Slovanstva cez juhoslovenskú vetvu, slovenský národ a enklávu Slovákov žijúcich v zahraničí po Slováka jednotlivca žijúceho mimo domoviny s najhmatateľnejším prejavom národnej príslušnosti v podobe piesne či výšivky na odeve. Reverzný pohyb línie je možné identifikovať opäť prostredníctvom primárneho znaku slovanosti. Dôraz pri každej z identifikačných vrstiev Š. Krčméry vedome kládol na aspekt inklúzie, spolupatričnosti. Preto keď vykresľuje obraz slovenských obcí vo Vojvodine ako uzavretý celok, odkazuje väčšmi k národnej príslušnosti a rázovitosti ich obyvateľov než na ich minoritný charakter vo vzťahu k majoritnému srbskému obyvateľstvu (v zmysle vymedzenia my – oni). Vedomie slovenskej spolupatričnosti, respektíve vedomie o potrebe posilňovať slovenskú vzájomnosť postuloval Š. Krčméry v príspevku *Jubileum Matice slovenskej*, v ktorom odkazuje na prvých päť rokov slobodnej existencie slovenských národov po rozpade Rakúsko-Uhorska: „proces vzájomného podávania a prijímania, vzájomného obrodzovania bude celkom prirodzený

a ním silnieť bude Slovanstvo vnútorne i značením kultúrneho svojho významu v Európe, v ľudstve“ (Krčméry 1923b: 428). Z pozície tajomníka Matice slovenskej a v intenciách programu všeslovenskej vzájomnosti demonštruje aktivity ustanovizne, „keď nadviazali sme styky so všetkými Maticami a vedeckými spolkami v Slovanstve, konáme podľa dobrých tradícií v tomto smysle“, a v rovnakých intenciách zakladá ako šéfredaktor matičného kultúrno-literárneho časopisu rubriku Slovanstvo, „tým istým smyslom registrujeme v Slovenských Pohľadoch glosy o kultúrnom živote v Slovanstve, písané Slovanmi tak isto cítiacimi, spolupracovníkmi slovanských Matíc“ (Krčméry 1923b: 429).

Z publicistických článkov sa v rubrike objavovali najmä príspevky o juhoslovanských kultúrach, najfrekventovanejším autorom bol chorvátsky literárny kritik a historik Ljubomir Maraković (1887 – 1959), v prvej polovici dvadsiatych rokov aj slovinský spisovateľ a prekladateľ Ivan Zorec (1880 – 1952). Príspevky informovali o aktuálnom umeleckom dianí v príslušných krajinách, o výrazných momentoch na divadelnej, výtvarnej či hudobnej scéne, no priestor dostali aj polemické články o kultúrnej situácii či rozsiahlejšie historické štúdie. V *Slovenských pohľadoch* boli pravidelne uverejňované aj preklady juhoslovanských spisovateľov, pričom prekladateľmi boli často dolnozemplí Slováci – zo srbčiny prekladali príspevky najmä súrodenci Eržika Mičátková (1872 – 1951) a Vladimír Mičátek (1871 – 1922). Sám Š. Krčméry prekladal poéziu slovinského básnika Otona Župančiča (1878 – 1949), ktorého označil za jedného z najväčších dobových lyrikov a v nadväznosti na myšlienku slovanskej vzájomnosti v závere kritického článku napísal: „Poezia Župančičova, keby si našla dobrého prekladateľa, bola by nám veľmi blízka“ (Krčméry 1928c: 53). Aspekt slovanstva bol pre neho určujúcim atribútom aj pri výtvarných umelcoch, napríklad pri chorvátskom sochárovi Ivanovi Meštrovičovi (1883 – 1962), o ktorom poznamenal: „Meštrovič je Slavian a jeho tvorba je triumfom umenia slavianskeho par excellence“ (Krčméry 1923a: 729), a tiež pri slovinskom maliarovi žijúcom na Slovensku Ivanovi Žabotovi (1877 – 1939), ktorého obrazy prezentovala umelecká príloha časopisu a ktorý bol, slovami Krčméryho, „už celkom náš“ (Umelecká príloha 1922a: 60). Recenzie diel, reportážne črty či nekrológy, ktorými Š. Krčméry do časopisu sám prispieval, často slúžili na informovanie o živote Slovákov v zahraničí. Zakaždým do nich vniesol aj určitý citový moment odkazujúci k národnej príslušnosti, k nepretrhnutelnej národnej väzbe. V nekrológu Ludovíta Mičátka (1873 – 1928), novosadského advokáta a „znamenitého Slováka“, interpretuje jeho myšlienky práve v kontexte národnosti: „V posledných časoch, chorľavejúci už, pomýšľal na príchod na Slovensko, do Trenčína, veď i jemu, dolnozemplému Slovákov, najopравdivejšia domovina bola tu“ (Krčméry 1928b: 527). Citové podfarbenie nepochybne plynulo z prirodzeného naturelu autora, v kontexte periodika ako spoločensko-kultúrnej informačnej platformy však možno uvažovať aj o úsilí vzbudiť vo verejnosti väčší záujem o Slovákov v zahraničí, ba dokonca o povinnosť či zaviazanosť k tým, ktorí rozvíjajú minoritné slovenské komunity. Podobný sprievodný úmysel možno zachytiť v recenziách umeleckých diel, kde Š. Krčméry nikdy neopomína prostredie, v ktorom diela vznikali, a ani pôvod autorov. Tak *Ecce Homo* od Jána Čajaka (1863 – 1944) je podľa Krčméryho najlepšou rozprávkou z dedinského života Dolnej zeme (Krčméry 1922a: 536) a v dráme Vladimíra Hurbana Vladimírova (1884 – 1950) *Záveje* vidí „hodne určitého poznania a tvrdej charakteristiky svojského dolnozemplského

728 Slováka“ (Krčméry 1922b). Uverejnený portrét J. Čajaka od maliara Karola Milo-slava Lehotského (1879 – 1929) komentoval slovami: „Skiza je vo všetkej prostote veľmi výstižná. Spisovateľ i maliar sú dolnozemskí Slováci, teraz občania juho-slovanskí“ (Umelecká príloha 1922b: 185). *Slovenské pohľady* boli tiež priestorom pre publikovanie tvorby dolnozemských Slovákov, a teda súčasne sprostredkujúcim kanálom medzi dvomi kultúrami jedného národa.

Preva ha juhoslovanských príspevkov v rubrike Slovanstvo pravdepodobne vyplývala z kontaktov, ktoré Š. Krčméry nadväzoval ako tajomník pri stretnutiach s predstaviteľmi inonárodných Matíc. Už v roku 1921 na ceste z ročného študijného pobytu v Paríži absolvoval krátke zastávky v Lubľane, kde navštívil Maticu slovinskú¹ vedenú Dragotinom Lončarom (1876 – 1954), a v Záhrebe v Matici chorvátskej. Pobyt v Slovinsku ho zvlášť zaujal, čo formuloval v článku pre *Národné noviny*. Opísal v ňom krajinu, dejiny Slovincov (s dôrazom na blízkosť slovinského a slovenského národa a cez literárne paralely medzi národmi) a obšahlo i aktuálnu politickú situáciu (Krčméry 1921: 3-4). V nasledujúcom období nadväzoval a rozvíjal diplomatické vzťahy s predstaviteľmi ďalších Matíc, pričom prostredníctvom článkov informoval verejnosť predovšetkým o Matici srbskej, ktorú navštívil pri príležitosti osláv jej storočného pôsobenia v Novom Sade v roku 1928. V súvislosti so srbskou inštitúciou opakovane vyzdvihoval dva momenty. Prvý rozvíjal myšlienku spolupatričnosti národov – podľa Krčméryho sú Matice historicky predestinované k tomu byť orgánmi slovanskej vzájomnosti (Krčméry 1928f: 2) a práve Matica srbská ako najstaršia z nich stojí na začiatku všetkých významných dejov národného prebúdzania (Krčméry 1928e: 2). Druhý moment bol dôvernejší. Š. Krčméry svojou sugestívnou rétorikou opäť vŕhaloval slovenských čitateľov do osobného zainteresovania, keď cez príklady osobností upozorňoval na výnimočne blízky vzťah Slovákov a Srbov. Napríklad v reportáži *Týždeň v Juhoslávii* hovorí o stretnutí s Vasom Stajicom (1878 – 1947), srbským spisovateľom, „autorom práve vydaného srbského spisu o Šafárikovi“, s dodatkom, že ide o muža „veľkého intelektu a krásnej slovanskej duše, ktorá sa vinie k Slovákom s láskou mimoriadnou“ (Krčméry 1928d: 2). Pavol Jozef Šafárik (1795 – 1861) predstavoval ústredný článok srbsko-slovenského spojenia. Podľa Krčméryho to dosvedčovali aj sprievodné akcie osláv výročia Matice srbskej, Šafárikova slávnosť udeľovania rádov Svätého Sávu predstaviteľom Matice slovenskej a Československého zväzu v Kráľovstve Srbov, Chorvátov a Slovincov a slávnostné odhalenie pamätne

---

1 „Slovenska matica“ je oficiálny názov Matice slovinskej, ktorá bola založená v roku 1864. Jej súčasťou bolo od začiatku rovnomenné vydavateľstvo, druhé najstaršie v Slovinsku. Š. Krčméry reportážne popísal svoju návštevu inštitúcie v roku 1921: „Na zelenom námestí stará budova veľkými zlatými literami hlása, že je ona ‚Matica Slovenská‘. Sišli sme sa tam v starodávnych úradných miestnostiach, medzi portrétmi maticných dejateľov a pamätnými vencami, dvaja tajomníci dvoch ‚Slovenských Matíc‘. Pán kolega Milan Pugelj (mladý spisovateľ, spoluintendant Národného divadla) porozumel hneď po predstavení a nemohli sme sa hneď na prvé stretnutie nevybjímať. ‚Matica Slovenská‘ bola kedysi u Slovincov všetko – hovoril mi – a keď som mu i ja rozprával o našej, vysvitlo, že sestra sestrem nemôže byť podobnejšia ani po sústave, ani po duchu, ani po snahách“ (Krčméry 1921: 3).

tabule² P. J. Šafárika na novosadskom gymnáziu. V interpretácii reportéra šlo o viditeľný manifest vďaky Srbom za Šafárikovo dielo v Novom Sade. Š. Krčméry však neopomína ani reciprocitu medzinárodnej zaviazanosti a v článku venovanom Matici srbskej pre *Slovenské pohľady* zdôrazňuje význam obojstrannej vďačnosti a blízkosti medzi národmi, a to nielen z hľadiska spoločnej histórie, ale aj aktuálneho postavenia Slovákov na území dnešného Srbska:

„Za prácu Šafárikovu v Novom Sade dostali Slováci od srbského národa odmenu bohatú. Dostali sme ju v hrdinských spevoch srbských, z ktorých brali naši pevci tak mnoho inšpirácie; dostali sme ju vo vzácnom priateľstve Svetozára Miletića;³ dostali sme ju i v samom novosadskom gymnáziu, ktoré bývalo azylom slovenského žiactva, z maďarských škôl vylučovaného; napokon v oslobodení 70.000 Slovákov, dnes občanov Kráľovstva Srbom, Horvatov i Slovincov. Za všetko to Slováci zachovávať budú vďačnosť“ (Krčméry 1928a: 54).

Autor sugestívnym štylizovaním nesledoval prvoplánovú líniu nostalgie, hoci je zrejmé, že zdôrazňovaním blízkosti Srbom a Slovákov pripomínal kultúrnej verejnosti spoločnú históriu národov a podnecoval šírenie myšlienky o sile slovenskej vzájomnosti. Omnoho naliehavejší zámer možno vyčítať z odkazov na aktuálne postavenie slovenských komunít na území Srbska. Odkazujúc na pozitívne prijatie ocenenia Slovákov Srbmi v Novom Sade konštatuje: „Pri Šafárikovej slávnosti ožili reminiscencie a ozvali sa v srdečnom a radostnom cite. Môže to mať len dobrý účinok najmä na postavenie našich Slovákov v Juhoslávii...“ (Krčméry 1928e: 2). Š. Krčméry poznal devastačné účinky národnostného a sociálneho útlaku na základe vlastnej skúsenosti s maďarizáciou pred roka 1918, preto si intenzívne uvedomoval mimoriadny význam hostinného prostredia pre slovenské komunity v zahraničí. V tomto svetle sa jeho akcentovanie srbsko-slovenskej príbuznosti javí ako premyslený diplomatický krok matičného funkcionára, ktorý si bol vedomý svojej možnosti ozvať sa v medzinárodnom dialógu. Rovnako tak informovanie domácej verejnosti o živote, kultúre i problémoch zahraničných Slovákov zároveň znamenalo pripomínať obyvateľom Československej republiky nenahraditeľnú hodnotu slobodného národného sebaurčenia.

V rukopisnej práci o dejinách slovenskej literatúry z roku 1933 charakterizuje Š. Krčméry dolnozemskej Slovákov ako početnú skupinu, ktorej národné

2 Bronzový reliéf P. J. Šafárika z obdobia pôsobenia v Novom Sade bol darom Matice slovenskej. Vytvoril ho slovenský sochár Ján Koniarek (1878 - 1952). V rokoch 1906 - 1914 pôsobil J. Koniarek ako učiteľ kreslenia na gymnáziu v meste Čačak a na výtvarnej škole v Belehrade. Zároveň rozvíjal vlastnú tvorbu: „Diela z tzv. srbského obdobia (1906-14) sa zaraďujú do secesno-symbolistickej línie srbského sochárstva prelomu 19. a 20. stor. (Ján Krstiteľ, 1906; Hlava mnícha, 1906; Hlava dievčaťa, 1910). V Srbsku sa uplatnil ako úspešný portrétista, portrétoval významné osobnosti i členov kráľovskej rodiny, jeho diela sú však nezvestné a jeho belehradský ateliér bol začiatkom 1. svetovej vojny zničený“ (Koniarek, Ján [online]. Encyclopaedia Beliana. Dostupné na: <https://beliana.sav.sk/heslo/koniarek-jan>). Š. Krčméry Koniarkovu tvorbu viac nereflektuje, čo je prekvapivé vzhľadom na to, že sa podrobne zaoberal dielom Koniarkovho učiteľa, chorvátskeho sochára Ivana Meštrovića už v roku 1923 (Krčméry 1923a: 729-731).

3 Súčasťou osláv Matice srbskej bol pietny akt pri hrobe právnika a publicistu Svetozára Miletića (1826 - 1901). V súvislosti s ním Š. Krčméry píše: „My spomínali sme Miletića, predného patriota srbského, pritom oddaného priateľa i obhajcu Slovákov, dr. Miletić spomínal Ludovíta Štúra, ako učiteľa svojho otca v Bratislave, od ktorého Miletić najviac získal; čo za Slovákov až do svojej smrti vykonal, bolo len splácaním veľkej vďaky“ (Krčméry 1928d: 2).

730 sebaurčenie vyplýva primárne z používania slovenského jazyka: „Dnes Slováci rozložení sú v Maďarsku (Čaba, Sarvaš), v Juhoslávii (Báčka, Banát a Srijem), v oboch štátoch počtom asi 70 000, počítajúc Slovákov, ktorí sa za Slovákov povedome vydávajú, žijú duchovne slovenským jazykom, slovenskou rozprávkou, slovenskou piesňou“ (Krčméry 1976: 284). Znamky jazyka a poézia najistejšie zachovávajú pôvod rodín na cudzom území: „Ona, pieseň prstonárodná, ukazuje i zotrvačnosť i tvorivosť v jednom“ (Krčméry 1976: 285). Jazyk, kultúra a identita slovenských dolnozemských komunít sú podľa Ladislava Lenovského vo vzájomne sa determinujúcom vzťahu, ktorý je nadčasový a nesie znaky univerzálnosti, pričom práve jazyk je aj v súčasnosti primárnym etnoidentifikačným a etnodiferenciačným nástrojom. Znalosť slovenského jazyka je v slovenských dolnozemských spoločenstvách „stále najdôležitejším integračným, socializačným a enkulturačným faktorom. Práve materinským jazykom sa tu konštruuje vedomie pôvodu a podmieňuje etnická identita jednotlivcov aj skupín“ (Lenovský 2018: 244). Ak Š. Krčméry zo všetkých prejavov jazyka vyberá ako znak poukazujúci na zotrvačnosť a tvorivosť minoritnej slovenskej komunity prstonárodnú pieseň, archetypálny spôsob národného kultúrneho sebvýjadrenia, robí tak s vedomím, že práve kultúrna reprodukcia integruje vzťah jazyka, kultúry a identity, ako o tom píše L. Lenovský.

Ambivalentný obraz slovenskej enklávy

Vojvodinskí Slováci sa ako komunita vychádzajúca z enklávno-diasporálneho celku dolnozemských Slovákov vyčlenila po rozpade Rakúsko-Uhorskej monarchie v roku 1918, keď sa stala územnou súčasťou jedného z troch nástupníckych štátov, Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov (od roku 1929 Juhoslávie). Podľa biografických záznamov navštívil Š. Krčméry vojvodinskú oblasť dva razy: prvýkrát ako hosť na oslavách stého výročia Matice srbskej (28. a 29. decembra 1927), druhýkrát sprevádzal slovenský zbor na koncertnom turné (12. – 26. októbra 1929), o čom informoval v príspevku *Spevácky zbor slovenských učiteľov v Juhoslávii* (Slovenské pohľady 1929). Počas týchto ciest navštívil srbské mestá Belehrad, Kragujevac, Nový Sad, Báčsky Petrovec a Stará Pazova, a keďže posledné dve z menovaných patrili k mestám s majoritným zastúpením obyvateľov slovenskej národnosti, Š. Krčméry vykreslil obraz vojvodinských Slovákov predovšetkým na podklade poznania reálií z tohto prostredia. Ide o obraz výrazne monolitný vo vzťahu k hostiteľskej krajine, no heterogénny smerom dovnútra minoritnej komunity. Jednoliatosť slovenského etnika Š. Krčméry reflektuje v súvislosti s uzavretosťou spoločenstva:

„Obraz týchto dedín je značne iný, ako našich horniackych. Rovina dovoľuje im rozprestrieť sa na široko a blahobyt viditeľný je na domoch i na ľuďoch hneď z príchodu. Stará Pazova má hlavnú ulicu, rovnú ako šnúru a dlhú na tri kilometre i vysadená je v impozantnej šírke štvorradovou alejou morušovou. Do prostred tejto ulice postavený je srbský kostol, ale Srbov v obci niet ani štvrtina, jej charakter je dominantne slovenský. Slováci sú pritom i majetnejší i pyšnejší. Ženia a vydávajú sa len medzi sebou, hospodársky i národne rastú“ (Krčméry 1928f: 2).

Odkazuje tak na princípy kultúrneho jestvovania, ktoré v súčasnom výskume histórie dolnozemských Slovákov Ján Botík interpretuje ako obranné

mechanizmy. Podľa J. Botíka hlavnými príčinami pretrvávajúcej jazykovej a kultúrnej vitality slovenských minorít sú prevládajúce evanjelické vierovyznanie, etnická a konfesionálna endogamia (výber partnera výlučne zo slovensko-luteránskej skupiny) a sebestačnosť roľníckych rodín, ktoré spolu vytvárali uzavretú hospodársku a sociálnu komunitu. Z hľadiska integrálneho vzťahu jazyka, kultúry a identity tak možno doložiť, že vo vedome uzavretej komunite „jazyková, náboženská a kultúrna výbava, ktorú si kolonisti priniesli so sebou zo svojich rodných krajov Slovenska, mohla v novej domovine naplniť ich kontinuálne skupinové a sociokultúrne jestvovanie“ (Botík 2019: 21).

Reflexia Š. Krčméryho zodpovedá dobovému úzu, etnokonfesionálna endogamia sa v dolnozemských slovenských spoločenstvách uplatňovala do roku 1948. Evanjelické vierovyznanie bolo od doby príchodu prvých migrantov na Dolnú zem úzko prepojené so slovenským jazykom, „kolonisti zakladali svoje sídla za prítomnosti luteránskych kňazov a učiteľov, s ktorými sa aj v nových sídlach udomáčňovali slovenské kostoly a slovenské školy, v ktorých sa kázalo, vyučovalo a spievalo vo vlastnom a všetkým zrozumiteľnom jazyku“ (Botík 2019: 19). Známky tohto trendu sa ukazovali aj v dobe mapovanej Krčmérym. V súvislosti s uchovávaním a rozvíjaním slovenského jazyka píše o čítárňach, knižniciach i ochotníckych divadlách v slovenských obciach a zvlášť pozorne si všima spevy, v ktorých sú vyvážené zastúpené prinesené piesne a lokálna tvorba. Odkazuje na zberateľskú činnosť Jána Čajaka mladšieho: „Mladý Janko Čajak zbiera texty týchto piesní a má ich už 1700, medzi nimi i pekné zlomky baladické, nepochybne zo starej ešte horniackej dedovizne. Je tam i variant najkrajšej azda balady slovenskej ‚Rabovali Turci...‘ temer identický so zvolenským textom v zbierke Karla Medveckého“ (Krčméry 1928f: 2). Spomína aj literárnu činnosť Vladimíra Hurbana Vladimírova, ktorý pôsobil ako farár v Starej Pazove a svoje literárne texty čítaval v miestnej čítarni, kde sa o nich následne diskutovalo. So spisovateľmi Š. Krčméry zároveň komunikoval vo veci sprístupnenia historických štúdií. Z listu z 24. apríla 1929 J. Čajakovi mladšiemu vyplýva, že očakával prácu o vojvodinských Slovákoch pred prvou svetovou vojnou, ktorú plánoval uverejniť v *Slovenských pohľadoch* (Krčméry 1985: 277), štúdia ale napokon nevyšla. VHV v liste z 8. januára 1929 prosí o sprostredkovanie písomného materiálu z pozostalosti L. Mičátka o živote Slovákov v Kráľovstve Srbov, Chorvátov a Slovincov počas prvej svetovej vojny a po nej, ktorý plánoval uložiť do archívu Matice slovenskej (Krčméry 1985: 266).

Obdobne ako o históriu slovenských enkláv sa Š. Krčméry zaujímal aj o ich aktuálne problémy, najmä v oblasti vzdelávania, hospodárstva a politických otázok. Odkazuje na spor vojvodinských Slovákov o lokalizovanie kultúrneho centra, v ktorom bol napokon Báčsky Petrovec uprednostnený pred Novým Sadom:

„Petrovec strediskom robí vedľa gymnázia i slovenská kníhtlačiareň, nie veľká, ale pekne zariadená a najmä národné slávnosti na spôsob martinských, ktoré sa každý rok opakujú. Vlačjšie spomínajú sa ako veľmi vydarené. Slovenské osady síšly sa tam ako na púti. Môže to byť milý obraz, lebo Slováci dolnozemskí zachovávajú si kraj i mrav. [...] Dobré je pre zachovanie národného charakteru vyvolávať gravitáciu do takéhoto sídla, i keby boly v sústredňovaní do väčšieho, ale neslovenského mesta iné výhody“ (Krčméry 1928g: 2).

J. Botík hovorí v súvislosti so zakladaním inštitúcií a udalostí v Báčskom Petrovci (postavenie kníhtlačiarne, usporiadanie Slovenských národných slávností, založenie novín *Národná jednota*, osamostatnenie evanjelickej cirkvi v Juhoslávii) o dovtedy nepredstaviteľnej konjunkture národnokultúrnych snáh vojvodinských Slovákov, ktorá urobila z Báčskeho Petrovca ich najvýznamnejšie národnokultúrne centrum (Botík 2019: 112). Založenie tamojšieho gymnázia v roku 1919 a jeho lokalizácia uprostred slovenských vojvodinských osád viedli k tomu, že jeho absolventi postupne utvárali širokú sociálnu vrstvu vzdelancov a boli nositeľmi sociokultúrnych inovácií (Botík 2019: 113). Napriek tomu, že politika novovzniknutého Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov bola voči národnostným menšinám ústretová, čo nepochybne umožnilo realizovať všetky iniciatívy minoritnej skupiny, Š. Krčméry koncom dvadsiatych rokov hovorí o politickej rozhádzanosti vojvodinských Slovákov. Opätovné prerozdelenie krajiny v podobe bánstiev Juhoslávie, ktoré spojilo báčanských, sriemskych a banátskych Slovákov do jedného územného celku, však vníma ako správny impulz, ktorým sa zlepšil politické postavenie a plánovanými školskými reformami aj narušená jazyková svojbytnosť obyvateľov slovenských vojvodinských osád (Krčméry 1929: 644). V kontexte politických úsilí o národnú svojbytnosť slovenskej minority Š. Krčméry často odkazuje na aktivity advokáta L. Mičátka, ktorý popri politickej a agitačnej činnosti redigoval časopis *Dolnozemský Slováč* a stal sa „uznaným predstaviteľom dolnozemských Slovákov, tak hľadela naňho v prievrate i juhoslovanská vláda. Československému sväzu⁴ v Juhoslávii stal sa prvým predsedom“ (Krčméry 1928b: 527).

Diskontinuitným trendom vo vývine vojvodinských Slovákov (Botík 2019: 118) bola aj chmelová kríza, ktorá sužovala Báčsky Petrovec v čase Krčméryho návštevy. Príčinami boli rastlinná choroba a nadbytočné pestovanie chmelu v ostatných oblastiach Srbska, ktoré zapríčinilo rapidný pokles ceny komodity. Reflektovanie hospodárskej krízy, rovnako ako zachytávanie topografických detailov slovenskej osady, ktorej „osobitý charakter dáva zázračne vypestovaná *chmelová kultúra*. Je to celý hora žrdí, s kraja rolí šikmo, v prostriedku kolmo nastavených, na vrchu drôtmi pospájaných, teraz pustých, v lete však tak zasnovaných, že súdus súseda nevidí“ (Krčméry 1928f: 2), posúva Krčméryho reflexiu do dvoch rovín. Prvou je odkaz na hospodárske štruktúrovanie krajiny. Na základe krajinného výskumu v srbskej dedine Vojlovica konštatovali Marián Žabenský a Silvia Letavayová, že proces adaptácie slovenských prisťahovalcov na územie dnešného Srbska, ktorý bol spojený s experimentovaním a prispôsobovaním pôvodných slovenských kultúrnych prvkov v novej kultúrnej krajine, mohol pretrvávajúť až do 20. storočia. Najväčší rozvoj pritom Slováci zaznamenali v oblasti rastlinnej výroby a vinohradníctva (Žabenský – Letavayová 2018: 253-254). Druhou rovínou, do ktorej možno Krčméryho uvažovanie postaviť, je očakávaná reakcia vojvodinských Slovákov na danú krízu. To, čo J. Botík nazýva vitalitou, je pre Krčméryho húževnatosť a súcosť slovenských hospodárov, ako to formuloval v *Slovenských pohľadoch*: „niet pochybnosti, že si tento húževnatý a racionálny živel pomôže i v tejto kríze umným preorientovaním hospodárstva“ (Krčméry 1929: 644). Krčméryho v presvedčení

4 Československý zväz v Kráľovstve Srbov, Chorvátov a Slovincov vznikol v roku 1921 ako ústredná ustanovizeň na zastrešenie českých a slovenských spolkov. Šlo o prvú inštitúciu podporujúcu krajskú starostlivosť v juhovýchodnej Európe (Botík 2019: 60).

o svojbýtosti a národnej uvedomelosti dolnozemsých Slovákov utvrdila okrem návštev jednotlivých miest aj účasť na oslavách Matice srbskej, na ktorej „dobrých našich gazdov, najmä kysáčskych bolo tiež hodne vidieť, tým vzácnejšie, že srbského národa dedinského na slávnostiach temer nebolo, boly ony slávnosťami len inteligencie“ (Krčméry 1928f: 2). Obdobne ako pri schopnosti racionálne vyriešiť krízu v hospodárstve aj tu sa ukazuje paralela s konštatovaniami o vzdelanosti a kultúrnom sebaurčení slovenských enkláv vo Vojvodine.

Individualita v zastúpení národa

Dokumentárna hodnota Krčméryho reflexií sa potvrdzuje najmä v porovnaní s historickým výskumom dolnozemsých Slovákov a vzťahuje sa k mapovaniu obdobia prvej polovice 20. storočia ako časového úseku, v ktorom malo udržovanie a rozvíjanie ich národnej identity prevažne uzavretý a celistvý charakter. Výskum dnešnej podoby života dolnozemsých Slovákov vyžaduje odlišný metodologický prístup, ktorým je možné analyzovať vysokú mieru individuality zapríčinenú prelínaním dolnozemskej slovenskej vetvy s rôznymi inými národnosťami, konfesiami a jazykmi (Michalík 2015). Syntéza informácií, ktorú ponúka dielo Š. Krčméryho, dokáže zmierniť pociťovanú ruptúru v historickom osvojovaní si informácií o kultúrnom dedičstve vojvodinských Slovákov v kultúrnom prostredí Slovenska, ako na ňu upozornil M. Babiak (2018: 127). Krčméryho aktivity a iniciatíva v nadväzovaní medzikultúrnych kontaktov odrážali intenzívny záujem o šírenie povedomia o zahraničných slovenských komunitách na území materskej krajiny. Robil tak najmä na základe kompetencií vyplývajúcich z pozícií tajomníka Matice slovenskej a šéfredaktora *Slovenských pohľadov*. Odlišnú líniu integrácie vojvodinských spisovateľov do slovenského kultúrneho prostredia predstavujú jeho profily umeleckých osobností, ktoré vytváral v rámci koncipovania dejín slovenskej literatúry. J. Čajaka v nich vradil do vývinového prúdu naturalizmu: „Tematika Čajakova núka farby šedivé. I prostredie dolnozemské, široké a rozčapírené, skúpe na strojmy, núka šed. A jednako Čajak rád pobaví sa farbou. Má vid plastický a farebný zároveň, čo je vzácnou hodnotou naturalistov“ (Krčméry 1954a: 242). Dielo VHV, s ktorým bol v aktívnom korešpondenčnom styku a bol jeho podporovateľom (Klementis 1966), zas vníma vo vývinovom rytme expresionistických tendencií literatúry; hru *Záveje* označuje za triumf na javisku Slovenského národného divadla, v ktorom sa exponoval „znovu svet dolnozemského slovenského sedliaka, robustný v jednom i subtilný. Krutý na jednej strane a schopný vykupovať blaho iných vlastnou krvou na strane druhej“ (Krčméry 1954b: 319). Geografické vylčenie teda v Krčméryho koncepte slovenského literárneho vývinu nepredstavovalo prekážku, naopak, vplyv cudzieho prostredia na tvorbu autorov vnímal ako podnet k osobitému prejavu národnej identity a plnohodnotne ju vradoval do prúdu slovenskej literatúry. Rovnako tak zemepisné súradnice nedokázali uzamknúť život slovenského národa, ktorý bol aj pre Krčméryho „mystickou čiastkou dejín božích“, ako to interpretoval v tvorbe K. M. Lehotského. V jeho obrazoch „jednotnosť myšlienky (mohli by sme povedať: literárneho obsahu) všetkých troch kompozícií je zreteľná: že národ obstál v búrach (1), že domáhal sa duševných výšin (2), že naveky je zachránený (3) – to je dielom vyššej moci, ktorej oddať sa činne

734 je povolaním človeka, národa i ľudstva⁵ (Krčméry 1923c: 602). Podoby Krčméryho reflexie vojvodinských Slovákov vychádzajú z identických kompozičných línií a nesú v sebe stopy identickej duchovnej idey.

Štúdia je výstupom grantového projektu APVV SK-SRB-21-0048 *LIPCES Literatúra v procesoch kultúrno-etnickej sebaidentifikácie slovenskej komunity v Srbsku*. Zodpovedná riešiteľka: Mgr. Dana Hučková, CSc. Doba riešenia: 2022 – 2023.

Pramene

- KLEMENTIS, Eugen, 1966. Vzájomné listy Vladimíra Hurbana Vladimírova a Štefana Krčméryho. In *Literárny archív 1966. Pramene a dokumenty*. Martin: Matica slovenská, s. 69-128.
- KRČMÉRY, Štefan, 1921. Zo Slovinska. *Národné noviny*, roč. 52, č. 167, s. 3-4.
- KRČMÉRY, Štefan [K.], 1922a. Ecce homo a iné rozprávky. Napísal Ján Čajak. *Slovenské pohľady*, roč. 38, č. 9, s. 536.
- KRČMÉRY, Štefan, 1922b. Vzrast slovenského repertoáru. *Slovenské pohľady*, roč. 38, č. 6-8, s. 467-568.
- KRČMÉRY, Štefan [K.], 1923a. Ivan Meštrović a jeho nové dielo. *Slovenské pohľady*, roč. 39, č. 12, s. 729-731.
- KRČMÉRY, Štefan, 1923b. Jubileum Matice Slovenskej. *Slovenské pohľady*, roč. 39, č. 6-8, s. 427-429.
- KRČMÉRY, Štefan [K.], 1923c. Karol Lehotský. *Slovenské pohľady*, roč. 39, č. 10, s. 601-603.
- KRČMÉRY, Štefan [K.], 1928a. Matica Srbská. *Slovenské pohľady*, roč. 44, č. 1, s. 54.
- KRČMÉRY, Štefan, 1928b. Naši mŕtvi. (Dr. Ludovít Mičátek). *Slovenské pohľady*, roč. 44, č. 6-8, s. 526-528.
- KRČMÉRY, Štefan [K.], 1928c. Oton Župančič. Päťdesiatnica slovinskeho básnika. *Slovenské pohľady*, roč. 44, č. 1, s. 52-53.
- KRČMÉRY, Štefan, 1928d. Týždeň v Juhoslávii. *Národné noviny*, roč. 59, č. 4, s. 2.
- KRČMÉRY, Štefan, 1928e. Týždeň v Juhoslávii. *Národné noviny*, roč. 59, č. 5, s. 2.
- KRČMÉRY, Štefan, 1928f. Týždeň v Juhoslávii. *Národné noviny*, roč. 59, č. 6, s. 2.
- KRČMÉRY, Štefan, 1928g. Týždeň v Juhoslávii. *Národné noviny*, roč. 59, č. 8, s. 2.
- KRČMÉRY, Štefan [K.], 1929. Spevácky sbor slovenských učiteľov v Juhoslávii. *Slovenské pohľady*, roč. 45, č. 10, s. 642-644.
- KRČMÉRY, Štefan, 1954a. Ján Čajak. In KRČMÉRY, Štefan. *Výber z diela III*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, s. 241-243.
- KRČMÉRY, Štefan, 1954b. VHV. In KRČMÉRY, Štefan. *Výber z diela III*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, s. 319-321.
- KRČMÉRY, Štefan, 1976. Dolnozemskí Slováci. In KRČMÉRY, Štefan. *Dejiny literatúry slovenskej I*. Edične pripravili Ján Števček a Emília Nemsilová. Bratislava: Tatran, s. 283-284.
- KRČMÉRY, Štefan, 1985. *Listy*. Edične pripravili Augustín Maťovčík a Vladimír Petrik. Bratislava: Tatran.
- UMELECKÁ príloha, 1922a. Ivan Žabota, portrét P. O. Hviezdoslava [maľba]. *Slovenské pohľady*, roč. 38, č. 1, s. 59-60.
- UMELECKÁ príloha, 1922b. Karol Lehotský, portrét Jána Čajaka [maľba]. *Slovenské pohľady*, roč. 38, č. 3, s. 185.

5 Š. Krčméry navštívil výstavu obrazov K. M. Lehotského v Slovenskom Klube v Bratislave. V citáte odkazuje na diela *My stojíme, pevne, ako múry hradné* (1), *Na duševných výšiniach* (2), *Nad priepastou záchrana* (3).

Literatúra

- BABIAK, Michal, 2018. Kultúrne dedičstvo vojvodinských Slovákov v kontexte slovenskej kultúry. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 6, č. 2, s. 121-130. ISSN 1339-2204. Dostupné tiež online: <https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=707707>
- BOTÍK, Ján, 2019. *Slovenská Dolná zem. Historický a etnokultúrny vývin slovenských minorít v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a v Bulharsku*. Nadlak: Editura Ivan Krasko. ISBN 978-973-107-145-9.
- LENOVSKÝ, Ladislav, 2018. Vzťah jazyka, kultúry a identity v prostredí etnických minorít. *Slavica Slovaca*, roč. 53, č. 3-4, s. 243-251. Dostupné tiež online: http://www.slavu.sav.sk/casopisy/slavica/2018_1/posekana%20slavika/Lenovsk%C3%BD.pdf
- MICHALÍK, Boris, 2015. Aktuálne problémy kulturologického výskumu dolnozemských Slovákov. *Človek a spoločnosť*, roč. 18, č. 3, s. 25-33. Online: <https://individualandsociety.org/sk/casopis/2015/3/aktualne-problemy-kulturologickeho-vyskumu-dolnozemskych-slovakov>
- PIKULOVÁ, Ludmila, 1974. Biografické kalendárium Štefana Krčméryho. In *Biografické štúdie* 5. Martin: Matica slovenská, s. 252-307.
- ŽABENSKÝ, Marián - LETAVAYOVÁ, Silvia, 2018. Kolonizácia Dolnej zeme slovenským etnikom. Na príklade výskumu kultúrnej krajiny vo Vojlovici (Srbsko). *Studia Etnologica i Antropologiczne*, č. 18, s. 244-255. DOI: 10.31261/SEIA.2018.18.15

Elektronické zdroje

- KONIAREK, Ján. In *Encyclopaedia Beliana*. Dostupné na: <https://beliana.sav.sk/heslo/koniarek-jan>